Aangedragen door	**Mw. Wijnhorst – dochter**
Verteld door	**Hemzelf**
Gedeporteerde Rotterdammer	**Johannes (Jan) van de Merwe**
Verzamelplaats	**Belastingkantoor Puntegaalstraat**
dag van deportatie	**11 november 1944**
Route	**Centraal station - trein Haarlem / Oldenzaal, vrachtwagens / Korntahl / begin december Stuttgart**
dag van terugkomst	**Begin maart 1945, dorp werd door de Fransen ingenomen, via Zwarte Woud - Straatsburg - Parijs - Tours (zes weken wachten) - trein Heerlen - Arnhem, boot naar de Maaskade, Rotterdam.**
Wat	Een heel gedetailleerd en uitgebreid verslag met de titel “Tussen en tijdens twee wereldoorlogen", door hemzelf geschreven.

Dhr. Van der Merwe was in die periode broodbezorger /bakker/baas in de bakkerij van de firma Ulrich, waar het gebouw ook van is gebombardeerd. Een echte Rotterdammer!
In zijn verslag staan alle tussenstops van de reis, het werk ter plekke, de bevrijding en terugreis.

U leest hier zijn pagina’s 42 tot en met 56 van de beschrijving van zijn gehele levensloop, het werd nooit eerder gedeeld dan tijdens de Stemmen van de Razzia expositie van 9 november tot en met 1 december 2024 en nu via deze website.

In september 1944 verkocht baas Kooiman zijn bedrijf (zwart natuurlijk) aan zwarthandelaren, hetgeen na de oorlog nog een nare nasleep voor hem had, en waardoor ook de kopers in onaagename moeilijkheden kwamen. Tot aan de razzia van 11 november 1944 was ik bij deze nieuwe bazen in dienst als bedrijfsleider. Zij waren zelf geen bakker. Het was voor hen meer een geldbelegging. Zoals later bleek, beschikten zij over veel zwart geld. De geldsanering na de oorlog en de belasting, maakten hen armpie af.

Vrijdag 11 november 1944, 's morgens om zes uur, van huis op weg naar IJsselmonde, bleek de Maasbrug afgesloten. Terwijl ik met anderen voor de brug stond te wachten, zag ik een V2 (net een grote sigaar) door de lucht vliegen, een zeer gevreesd wapen, bedoeld voor Engeland.

Tijdens het wachten, groeide het aantal mensen dat de brug over wilden gestadig, uiteraard voornamelijk mannen. Eindelijk, om acht uur, mochten mannen beneden de leeftijd van veertig jaar over de brug. Ik begon lont te ruiken. Ik was nog geen veertig jaar, dus ik ging de brug niet over, wat achteraf gezien wel juist was, want aan de andere kant van de brug werden de mannen opgevangen, in rijnaken geduwd en zo naar Duitsland afgevoerd.

Ik besloot toen via de Nesserdijk naar het veer van IJsselmonde te lopen. Bij de Nesserdijk aangekomen stonden, zoals bij alle uitgangswegen van de stad, Duitse soldaten om je op te vangen. Zodoende zag ik geen kans om verder te gaan, en besloot ten einde raad, maar naar huis te gaan. Alle bruggen in de stad stonden omhoog. Je kon geen kant meer op. Als een rat zat je in de val.

Dezelfde dag nog kregen mannen beneden de veertig jaar een oproep thuis, om 's avonds om zes uur in het belastinggebouw aan de Portugaalstraat te verschijnen, teneinde ingeschreven te worden voor transport naar Duitsland, de beruchte "Arbeidseinsatz". Dat hield wel in, dat mijn vrouw toen ondersteuning kreeg van Maatschappelijk Hulpbetoon of Sociale Dienst. De verslagenheid in de stad was echter groot.

's Nachts om twaalf uur werd een colonne van ongeveer duizend man onder begeleiding van Duitse soldaten, afgevoerd naar het Centraal Station, alwaar de mannen in gereedstaande veewagens werden gestuwd. Was de wagen vol, dan werden de deuren aan de buitenkant vergrendeld.

Wat ik nooit zou vergeten was, dat toen deze stoet armzaligen door de Graaf Florisstraat trok er ergens een dame op een balcon of voor een open raam, met luide stem het Wilhelmus begon te zingen. Zien kon je niets, het was immers door de verduistering hartstikke donker. Onmiddelijk klonken revolverschoten, maar toch werd er doorgezongen.

Diezelfde nacht spoorden we naar Haarlem, alwaar de trein stopte op een groot rangeerterrein. De gehele zaterdag bleven we op dat terrein staan en moesten we in de wagon doorbrengen, zonder eten of drinken en sanitaire voorzieningen. Uit angst voor aanvallen van geallieerde vliegtuigen op de trein werd alleen 's nachts gereden. Die nacht vertrok de trein van Haarlem naar de oostgrens van ons land.

In de omgeving van Oldenzaal werden wij uitgeladen en in een bos gebracht. Daar konden we weer ruim ademhalen. Het regende helaas de hele dag, zodat we

tenslotte van de regen en kou verkleumden. Het was immers half november. De meeste mannen waren op deze omstandigheden ook niet gekleed. Zij hadden slechts schamele bezittingen bij zich.

Van de zijde van de Kerk werden herhaaldelijk pogingen gedaan om de mensen van eten en drinken te voorzien en van een dak boven hun hoofd. Een jonge Feldwebel, onder wiens leiding het transport plaatsvond, wilde daar echter niets van weten. Na vele besprekingen zwichtte tenslotte de Feldwebel en mochten wij om ongeveer zes uur in de kerk, waar wij op soep werden onthaald, die werd geserveerd door diaconessen. Om nooit te vergeten.

Na de maaltijd verscheen een dominee op de kansel en sprak ons bemoedigend toe. Op verhaal gekomen, gesterkt door het gesproken woord en het medeleven van de burgerij, werden wij onder geleide van soldaten weer naar de wagons gebracht.

's Nachts passeerden wij de grens en 's maandagsmorgens, buiten het station Essen, kwam de trein tot stilstand. Wij bevonden ons dus in Duitsland. Hier, langs de spoordijk, konden we voor het eerst van de broek af. In Duitsland werd wel overdag met de trein gereden. Achter op de trein bevonden zich soldaten met afweergeschut. Nadat velen onzer hun behoefte hadden gedaan, ging de trein weer verder.

Van de ene plaats naar de andere plaats, waarbij de begeleidende staf steeds probeerde mensen achter te laten. Maar de meeste steden wilden er geen mensen bij hebben. Zij hadden al meer dan genoeg dwangarbeiders. Zo werd her en der met ons geleurd. Soms konden zij er een aantal achterlaten. Zo ging het ook de volgende dagen.

Donderdags kwamen wij in Ulm aan, juist toen de sirenes begonnen te loeien. (In 1975 ben ik daar nog eens geweest) We moesten onmiddelijk de wagons verlaten en dekking zoeken in de daar aanwezige loopgraven. Het afweergeschut ratelde hevig, maar de vliegtuigen vlogen door. Ulm was blijkbaar niet het doel.

Nadat het sein veilig gegeven was, moesten allen de wagons weer in. En maar weer tuffen en leuren bij verschillende steden om mensen achter te kunnen laten. Maar daar waren de meeste steden niet op gebrand. Overal had men arbeiders genoeg en bovendien moest men mensen ook te eten geven en onderdak verschaffen.

In de nacht van donderdag op vrijdag, werden wij in een doorgangslager gebracht om daar te overnachten. Van slapen kwam echter niets. Veel mensen, voornamelijk Ostlanders (Russen en Polen) lagen op de grond te slapen. Zij zagen er beklagenswaardig uit en waren lang niet vrij van ongedierte. Ik heb, en velen met mij, de gehele nacht gestaan en durfde er niet tussen te gaan liggen, vanwege de luis, etcetera.

Vrijdagmorgen moesten allen weer de trein in. De voeding bestond uit een homp droog brood. 's Avonds arriveerden wij in Canstad, een klein plaatsje in de omgeving van Stuttgart. Daar verlieten we de trein voorgoed. De groep die uit Rotterdam was vertrokken, was zowat gehalveerd. Blijkbaar waren er toch bij verschillende stopplaatsen mensen achtergelaten. We werden opgewacht door enkele soldaten, die ons naar een nachtverblijf zouden brengen. Sommige van

onze mensen informeerden bij die soldaten waar we naartoe gingen en of er wat te bikken viel, want we rammelden van de honger.

De soldaten namen de vragers knap in de maling. Zij verzekerden hen: "Heute Abend, bekommen sie das richtige Essen.". Voorts zou daar een bibliotheek zijn, en biljartzaal en een danszaal, waar een orkest speelde. Het werd hen allemaal feestelijk voorgesteld. Ik begreep wel en velen met mij, dat de draak gestoken werd met de vragers. Doch sommigen geloofden het en wreven zich in de handen van genoegen. Wat zouden zij zich later ontgoocheld voelen!

Na vele uren daar gewacht te hebben, kwamen er 's avonds laat, enkele open vrachtwagens, van die laadbakken waar je alleen maar in kunt staan en bij elke bocht elkaar vast moest houden, wilde je er niet uitduikelen. Na ongeveer een uur kwamen we bij ons hotel aan, dat een verlaten Lager bleek te zijn. Bij binnenkomst kwam een weeïge zoete lucht je tegemoet, veroorzaakt door de aanwezigheid van wandluizen.

Links en rechts stonden houten kribben, drie hoog met een strobed en vunzige dekens. Eindelijk konden we weer eens gaan liggen om te slapen, na een week dag en nacht staande te hebben doorgebracht. Ik had weleens gehoord dat wandluizen omhoog kruipen, vandaar dat ik de onderste krib nam. Men kan begrijpen dat na zo'n vermoeiende en enerverende week in wagons te hebben doorgebracht, wij die nacht goed hebben geslapen.

Maar 's zaterdagsmorgens bij het opstaan, neemaar het was geen gezicht. Opgezette handen, benen met blauwe plekken en ontoonbare gezichten. Zo waren de mannen door de wandluizen gebeten, die kennelijk honger hadden geleden. Het wonderlijke was echter dat ik geen enkele beet of bult had. Later heb ik ook in andere nachtverblijven altijd de onderste slaapplaats genomen en heb ik nooit last gehad van ongedierte, terwijl anderen dat wel hadden. Men zegt weleens: "Dat ligt aan je bloed.". Het zij zo.

Na een karig ontbijt kwamen de laadbakken weer voorrijden om ons verder te transporteren naar Korntahl, een dorp, ook in de omgeving van Stuttgart, waar wij op onze voorlopige eindbestemming aankwamen. Tijdens de tocht door de stad Stuttgart sloeg mij de schrik om het hart. Daar waren alleen maar straten met aan weerszijden bergen puin van gebombardeerde huizen. Mensen zag je niet, maar hoe vreemd het ook moge klinken, na enig nadenken gaf het mij een gevoel van rust. Daar viel immers niets meer te bombarderen. Dat was dus onze kennismaking met deze stad.

Onze bestemming bleek weer een lager (een houten barak) te zijn, dat ook niet vrij was van wandluizen. Door ervaring had ik mijn lesje geleerd en nam dus een onderste krib als slaapplaats. Hoewel de hygienische voorzieningen zoals onder andere een douche geheel ontbraken, wisten wij toch het een en ander te improviseren, waardoor wij niet behoefden te vervuilen.

De Lagerfuhrer was een afgekeurde frontsoldaat van middelbare leeftijd. Als wij hem iets wilden vragen, spraken wij hem aan met "Wagenverhuurder". Hij begreep er niets van en zal wel gedacht hebben "die domme Hollanders".

Na bijna vijftig jaar, is het niet meer mogelijk mij alles weer voor de geest te halen, wat gedurende ons verblijf in Duitsland passeerde. Ik zal mij dus beperken tot de voornaamste gebeurtenissen. Na een verblijf van een dag of tien aldaar, deelde de Lagerfuhrer ons mede, dat de volgende dag een dokter zou komen omdat wij gekeurd moesten worden, alvorens wij aan de arbeid konden gaan.

We hadden gedurende ons verblijf in Korntahl nog niets uitgevoerd en waren dat ook helemaal niet van plan. Wij lieten de Lagerfuhrer weten dat wij daar niet voor gekomen waren. Stom verbaasd was deze man over onze brutaliteit. (In Duitsland mocht immers niemand tegenspreken) Men had alleen maar te gehoorzamen. "Befehl ist Befehl.". Geheel ontdaan antwoordde de Lagerfuhrer; "Mensch sind doch vernunftig, wenn ich das sage.". Het was naar mijn mening een goedbedoelde waarschuwing. Inderdaad zouden de gevolgen dan ontzettend zijn geweest.

Nadat we de volgende dag gekeurd waren, konden de meesten gaan werken, op enkele uitzonderingen na, die een vermeende kwaal hadden. Daaronder bevond ik mij ook. Ik had dikke voeten, geheel opgezet van het langdurig staan in de wagons tijden het transport. De afgekeurden moesten de andere dag met de trein naar een ver afgelegen plaats. Ik weet niet meer welke.

We vertrokken 's morgens om acht uur met de trein en kwamen 's nachts om twaalf uur, na een lange voettocht, ergens hoog in de bergen bij een lazaret aan.

Na een uur gewacht te hebben in de gang van het lazaret, kwam de dokter. Het bleek een Russische krijgsgevangene te zijn, een grote forse man. Bij zijn verschijning zakte de moed mij in de schoenen. Wat moest ik om mijn klachten geloofwaardig te maken tegen zo'n beer van een dokter zeggen.

Boven verwachting viel het onderhoud bij de dokter mij erg mee. Toen hij mijn voeten had bekeken, liet hij mij via een meisje, die als tolk fungeerde, weten dat ik maar weer naar mijn Lager terug moest gaan, daar hij er bij gebrek aan medicamenten niets aan kon doen en dat ik mij maar moest vervoegen bij de dokter van de O.T. organisatie.

Die nacht sliepen we in het lazaret. De volgende morgen keerden we weer terug naar Korntahl, na een behoorlijk ontbijt. Enkele van onze groep bleven achter. Een paar weken later kwamen zij weer genezen van hun vermeende kwalen, terug. Inmiddels waren mijn voeten weer normaal. We waren nu dus arbeitsfahig. We werkten van maandag tot en met zaterdag, 's zondags waren we vrij.

Begin december verhuisden we naar Stuttgart aan de Louiseplatz, waar wij ondergebracht werden in een complex gebombardeerde woningen, met een grote binnenplaats. We moesten zelf het complex woningen weer bewoonbaar maken. Het was er dan wel gerieflijker dan in Korntahl. Aan de straatkant van een der panden bevond zich aan de muur een koudwaterkraan, waarbij wij ons konden wassen in de buitenlucht (december!).

Iedere morgen om zeven uur was er appel op de binnenplaats, waar wij werden geteld en dan onder geleidde in het gelid moesten afmarcheren naar het Bahnhof. Daar werden we weer onderverdeeld in groepen en na dan weer als groep geteld te zijn, toegewezen aan een bewaker en met hem gingen wij naar het ons toegedachte werk.

Onze gehele groep was ondergebracht bij de O.T., een nevenorganisatie van de Duitse Wehrmacht. Ieder onzer kreeg een document waarin vermeld stond dat men bij deze Wehrmacht Angehorige was en dienovereenkomstig kon worden gestraft. Voorts mochten we ons niet 's avonds na tien uur buiten bevinden. Dat ging dus zomaar, zonder vorm van proces.

Onze bewakers waren geuniformeerde dienstplichtige O.T.-ers. Hun taak bestond behalve toezicht voornamelijk hieruit, dat zij 's avonds hetzelfde aantal mensen aan het Bahnhof afleverden als zij 's morgens hadden meegekregen. Het tellen was dan ook niet van de lucht. Overigens hadden we weinig last van deze mensen.

Enkele dagen later werd een groep van tien man, (waar ik ook bij was) te werk gesteld aan het Bahnhof van Stuttgart, onder leiding van een ingenieur, een vriendelijk en voorkomend man. Tussen de middag kregen we soep op ons werk en 's avonds middageten in ons Lager aan de Louiseplaats. Na de maaltijd gingen de meesten onzer naar het een of andere Gasthuis, waar we droog en warm zaten en onder het genot van een glas bier of wijn over de belevenissen van de dag spraken. Voor tien uur naar het Lager en de kooi in. Bij luchtalarm naar de schuilkelder zowel bij dag als 's nachts.

Inmiddels liep het naar Kerst en met de feestdagen behoefden we niet te werken. De Wehrmacht had echter wat anders voor ons in petto. De eerste Kerstdag, 's avonds vierden wij gezamelijk Kerstfeest. Alle mannen bleven die avond op de kamer. Een kerstboom hadden we uit het bos geplukt, versierd met smalle repen zilverpapier of folio, die uit geallieerde vliegtuigen naar beneden waren geworpen om zodoende het radarscherm van de Duitsers te ontregelen.

Van georganiseerde kolen (ieder die in Duitsland is geweest weet wat dat organiseren betekend) snorde de kachel behaaglijk en van de georganiseerde aardappelen bakten we op de kachel aardappelkoeken, die ons best smaakten. Om de feeststemming te verhogen had ieder een schepje suiker en een klein stukje boter van zijn rantsoen ingeleverd. Met bloem van de kruidenier werd een flinke boterkoek gebakken. (voor vierentwintig man) Voor die tijd een delicatesse.

Als C.J.M.V.-er heb ik die avond een inleiding gehouden met als thema: "Keer u tot het Licht dat over u op gaat.", woorden uit Jesaja 60:1. Als ik jaren later in Rotterdam nog eens een kamergenoot ontmoet, wordt er steevast aan mij gevraagd: "Weet je nog van die Kerstavond?". Dat was men dus niet vergeten.

Tweede Kerstdag.
Om zeven uur in de morgen werd er met geweerkolven op de deuren gebonkt met daarbij het nodige geschreeuw: "Aufstehen!!". We begrepen niet wat dat had te betekenen maar het werd al spoedig aan ons verstand gebracht. Er werd ons bevolen om om acht uur op appel op de binnenplaats aan te treden. Aldaar werd ons medegedeeld dat we onder geleide van de "Volkssturm", (een thuisfront dat uit mannen van boven de vijfenzestig jaar bestond) naar het Neckardal zouden worden gebracht, om daar loopgraven te maken.

Het was een donkere dag met een dik grauw wolkendek. De gehele dag braken geallieerde vliegtuigen door het wolkendek heen en vlogen geregeld over het Neckardal heen en weer. Onze begeleiders begaven zich naar de schuilkelder, waar zij niet eerder uitkwamen dan aan het einde van de werkdag, om met ons huiswaarts te keren. Zij geloofden het ook wel. Onnodig te vermelden dat van de loopgraven niet veel terecht was gekomen.

Een paar dagen later was er 's nachts door een hevig bombardement een groot rangeerterrein in de omgeving van Stuttgart geheel omgeploegd. 's Morgens vertrokken wij met driehonderd man naar de plek des onheils om de ravage aldaar te herstellen. Toen we aldaar op het station uit de trein stapten, regende het kogels om ons heen door een aanval op het station. Alle mensen vluchtten naar de schuilkelder van het Bahnhof.

Tijdens de luchtaanval arriveerde voor het Bahnhof, onder leiding van Duitse soldaten, een troep Russische krijgsgevangenen. De Duitse soldaten vlogen de schuilkelder in, maar de gevangenen lieten zij buiten staan zonder bewaking. Toen het sein veilig gegeven was, verlieten allen de schuikelder, maar de krijgsgevangenen waren verdwenen. Dat muisje zal voor de bewakers mog wel een lelijk staartje gehad hebben.

Na de schuikelder verlaten te hebben, begaven wij ons naar het rangeerterrein. Bij de eerste aanblik bleek, dat er geen half werk verricht was. Het terrein zat vol bomtrechters en verwrongen spoorrails waarvan sommige naar de hemel wezen. Hier deed zich hetzelfde voor als in het Neckardal. Geallieerde vliegtuigen vlogen de gehele dag tot zonsondergang boven het terrein heen en weer. Onze bewakers brachten de ganse dag in de schuilkelder door en kwamen pas voor de dag, toen we weer huiswaarts marcheerden. Van werken was geen sprake. Wij geloofden het ook wel.

Eens ging ik bij luchtalarm een schuilkelder binen even buiten Stuttgart. Een buitenlander werd niet in alle schuilkelders toegelaten. De kelderwacht, (Kellerfuhrer) ook in uniform natuurlijk, had mij, doordat wij in het oog lopende werkkleding droegen, ontdekt en kwam naar mij toe met een snauwende vraag: "Auslander?". "Jawohl", antwoordde ik. Hij hief een stalen ploertendoder omhoog en schreeuwde: "Heraus!!". Ik antwoordde: "Das gibt gar nichts, ein feste Burg ist unsere Gott.". De ploertendoder zakte naar beneden en ik wandelde rustig de schuilkelder uit naar buiten en bleef tot het sein veilig ongedeerd!

Begin januari 1945 bij avond, bevonden wij ons in ons Gasthuis aan de Wilhelmstrasse, toen een man geheel overstuur binnenstormde en schreeuwde dat er een lichtzeichen boven de stad hing. Iedereen wist wat dat betekende. In een mum van tijd waren alle aanwezigen naar buiten gerend om zich naar de schuilkelder te begeven.

In deze panieksituatie en de duisternis, waren we als groep uiteengeraakt. De schuilkelder bevond zich in het dal en was een zogenaamde Stollen, een horizontaal uitgegraven gang in een berg of rots. Zeer veilig. Terwijl ik bergafwaarts naar de schuilkelder rende, hoorde ik het geronk van vliegtuigen en liet me onmiddelijk plat op de grond vallen. Even later hoorde ik het gefluit van vallende bommen die met een enorme dreun ter aarde vielen. Je voelde de grond onder je trillen.

Toen het bombardement was afgelopen en de rust was weergekeerd, hoorde ik vlak bij mij een mannenstem met de vraag: "Anna, hast du Angst?". "Nein,",antwoordde de vrouw, "der du wohnst im Schutze des Hochsten, weilst im Schatten des Almachtigen.". (Psalm 91:1) Ontroerd door zulk een Godsvertrouwen ben ik terug naar ons Lager gegaan. Ook deze ervaring ben ik nooit vergeten. Daar wordt een mens stil van.

Op een zekere dag kwamen er twee heren in ons Lager om mannen te ronselen om dienst te nemen bij de Duitse Wehrmacht onder mooie voorwendselen. Twee van onze jongens hadden zich laten bepraten en vlogen erin. Zij mochten dan eerst naar huis om daarna in Nederland afgericht te worden tot soldaat. Wij vroegen hen of zij wel bij hun volle verstand waren. Zij lachten erom en antwoordden: "Als wij eerst maar in Nederland zijn, dan duiken wij daar wel onder.". Wij vonden het maar een hachelijke onderneming.

Gedurende mijn verblijf in Stuttgart had ik f 500,- aan marken gespaard. Aan een van die jongens vroeg ik, (hij woonde in Schiedam) of hij die f 500,- bij mijn vrouw thuis wilde bezorgen. Hij beloofde mij dat te zullen doen. Voor mij was het natuurlijk een gok of het geld ooit op de plaats van bestemming zou terecht komen. In de wetenschap dat het thuis als een druppel op een gloeiende plaat zou vallen, waagde ik het erop.

Toen ik later bij thuiskomst er bij mijn vrouw naar vroeg, bleek dat zij het geld inderdaad ontvangen had. Het kwam, zei ze mij, als een geschenk uit de hemel. De voedselvoorziening was uitermate slecht in die dagen in ons land, om van ontbering maar niet te spreken. Velen moesten het met de hongerdood bekopen.

Begin februari 1945 kwam het bericht dat alle O.T.-arbeiders naar het Oostfront moesten om daar mee te helpen om verdedigingswerken op te bouwen. De Duitse legers werden door het Russische leger enorm teruggeslagen. Zij moesten dus op een achterliggende verdedigingsgordel terug kunnen vallen. In de nieuwsberichten sprak men dan van een tactische terugtrekking of het verkorten van de frontlinie. Man sprak nooit over verlies. Het Duitse leger kon alleen maar winnen.

Dus op een avond gingen alle mannen van ons Lager op mars. Ieder kreeg een reispakket mee bestaande uit twee broden. Een koffer of rugzak met daarin de schamele bezittingen die je had, nam je ook mee. Het meest werd in de voornacht gemarcheerd. In die tijd was het voor ons al duidelijk dat het niet zo goed meer ging met de Duitse Wehrmacht. Zelfs de bevolking geloofde de succesvolle radioberichten niet meer.

Geslapen werd er op perrons of in de buitenlucht. Het begon mij en nog twee maats, dat gesjouw al spoedig te vervelen. Bovendien zag het toekomstbeeld er ook niet bijster gezellig uit. We hadden ons leven nog te lief om ons af te laten slachten. Wij besloten dus om bij de eerste gelegenheid de benen te nemen. Het betekende wel dat we niet meer van voedsel zouden worden voorzien en bij mislukking gefusilleerd konden worden. Maar aan het Oostfront waren we ook niet zeker van ons leven.

Op een morgen, nadat we 's nachts op een perron hadden geslapen, gingen we heel vroeg weer op mars. Het was aardedonker en dat was onze kans. We spraken af dat we één voor één zouden uitvallen om zodoende aan het oog van de bewakers te ontkomen. Hoe, dat lieten we aan ieders eigen inzicht en omstandigheden over.

Toen we over een dijk marcheerden, lieten wij ons met enige tussenpozen van de dijk rollen en bleven plat liggen. Na een kwartiertje zochten wij elkaar op en gingen toen in tegengestelde richting de vrijheid tegemoet. Wat de toekomst ons zou brengen, wisten we niet, maar liever vrij met alle gevolgen van dien, dan naar het Oostfront.

Diezelfde dag arriveerden we in het plaatsje Sigmaringen. De rest van de dag hebben we op een bank in het park doorgebracht. Wel met de nodige onrust bij het zien van een Polizei of een andere verdachte. We gedroegen ons dan zo normaal mogelijk om niet op te vallen. 's Avonds begaven wij ons naar het station, kochten kaartjes voor Konstanz met de bedoeling aldaar over de grens proberen te komen en in Zwitserland te arriveren.

In de trein, die stampvol vluchtelingen zat en waar het hartstikke donker was, hadden wij plaats genomen op het balkon en hielden we onze kiezen op elkaar. Men mocht niet horen dat wij buitenlanders waren. Dat was te link. Nadat de trein een tijdje gereden had, stopte hij plotseling. De conducteur kwam langs de trein en riep dat alle passagiers uit moesten stappen. De trein ging niet verder omdat in die nacht de treinverbindingen door bombardementen in de gehele omtrek waren uitgevallen. Veel was er vernield.

Wat nu? Het was donker en er hing een dikke mist over het land. We lieten ons van de spoordijk glijden en kwamen in een weiland terecht. We konden daar toch niet blijven staan. Dus voorzichtig door het land verder waarbij wij haast geen hand voor onze ogen konden zien.

Na een poosje ontdekten we de contouren van een boerderij. Wij erop af. Naast de boerderij ontdekten we een hooiberg. Het was nog nacht en we besloten eerst maar in de hooiberg te gaan slapen. Laat in de morgen werden we wakker. Toen eerst maar op onderzoek uit naar de bewoners van de boerderij. Je moest altijd maar afwachten hoe je ontvangen zou worden. 't Kon ook fout zitten. Gelukkig hadden we zelden moeilijkheden met de bevolking in die streek.

De bewoners bleken een echtpaar van middelbare leeftijd te zijn. Nadat wij ons verhaal gedaan hadden, dat we voor de geallieerde bombardementen en de komst van de Russen gevlucht waren, werden wij binnengelaten. Ook bij deze mensen was de oorlog niet onopgemerkt voorbij gegaan. Aan de muur in de kamer hingen portretten van hun twee zonen. Patente jongens zoals zij ons vertelden, die gesneuveld waren. Geen wonder dat zij met zo'n verdriet de oorlog beu waren.

Nadat wij na een goed ontbijt weer versterkt waren, gingen wij met de nodige proviand en goede raad weer op weg. Ons voorlopige reisdoel was Radolfzell, een plaatsje voor Konstanz. Die avond zaten wij aan het Untermeer. Aan de overkant zagen wij de Zwitserse bergen en op die bergen huizen met een normale verlichting, het land van onze dromen. 's Nachts sliepen wij in een bos op de grond, even buiten Radolfzell.

Na een goede nachtrust gingen we 's morgensvroeg fris weer op pad, richting Konstanz. Zo bang als we in het begin van onze vlucht waren, want als we maar een man in uniform zagen, waren we op onze hoede, zo brutaal werden we enkele dagen later. Zo gebeurde het, dat wij tijdens onze wandeling naar Konstanz, een legerauto achterop zagen komen. Wij maakten het bekende liftgebaar, en warempel de wagen stopte.

Na enig heen en weer gepraat mochten we meerijden naar Konstanz. 's Morgens om ongeveer een uur of acht werden wij afgezet in een park aan de stad, aan het Bodenmeer. Daar, aan het meer konden wij ons verfrissen, doch terwijl wij ons aan het scheren waren, stond de Polizei voor onze neus, met de stereotype vraag: "Ausweis bitte.". Die hadden we natuurlijk niet, maar we vertelden hem ons bekende verhaal, dat wij op de vlucht waren. Hij adviseerde ons om naar de commissaris van het Polizeiamt te gaan, want wij mochten daar niet blijven.

De commissaris voorzag ons, nadat wij ons verhaal hadden gedaan, van levensmiddelenbonnen en tabaksbonnen, met de mededeling dat we niet in Konstanz mochten blijven. Tevens stelde hij ons drie plaatsbewijzen ter hand, voor de boot die ons naar Bregenz zou voeren. We moesten zorgen dat we om vier uur aan de steiger waren, waar de radarboot aan zou meren.

Bregenz was toen Duits gebied, na de oorlog weer Oostenrijks gebied. In Bregenz aangekomen ving de Polizei ons met vele andere vluchtelingen op en stuurde de mensen weer terug naar Konstanz. Zodra we dat in de gaten kregen, vluchten wij gedrieën de bergen in en vonden onderdak in een berghut, waarin wij de nacht doorbrachten.

De volgende morgen stond de eigenaar van de hut voor onze neus. Na wat gepraat mochten wij in de hut blijven bivakkeren, mits wij behulpzaam wilden zijn in de Hopbouw. Hij zou dan voor eten zorgen en vers stro om in te slapen. Wij namen dit voorstel met beide handen aan.

Na drie dagen kwam iemand ons waarschuwen dat er een trein klaar stond voor vluchtelingen die nar huis wilden en of wij niet mee moesten. Hals over kop zochten wij onze spullen bij elkaar en renden naar de trein, dit zeer tot ongenoegen van de boer.

De trein bracht ons echter terug in Konstanz. We begrepen dat we in de maling genomen waren. Nergens wilde men vluchtelingen opnemen. 's Avonds moesten alle vluchtelingen, nadat een warme maaltijd was verstrekt, in een grote hal, op gezag van hogerhand, zich verzamelen op een plein. Toen alle vluchtelingen (van verschillende nationaliteiten) zich hadden verzameld op het plein, werd hen duidelijk gemaakt dat zij weer moesten verdwijnen, maar nu te voet.

De mensen werden in vier groepen verdeeld. De ene groep werd in noordelijke richting gestuurd, de andere groep in zuidelijke richting, de volgende groep in oostelijke richting, de laatste groep in westelijke richting. Dat hadden de Duitsers zo weer mooi opgelost. Nou, daar stonden we dan. We behoorden tot de groep die in westelijke richting was gestuurd. Nu begon onze zwerftocht pas goed.

Wij liepen langs het Untermeer en kwamen weer in Radolfzel terecht. De nacht brachten wij weer door in het bos. 's Morgens vroeg al lagen we op de bazaltstenen glooiing van het meer.

Plotseling verscheen een twaalftal vliegtuigen boven het meer, zij doken één voor één met een oorverdovend lawaai naar beneden, terwijl de boordschutters met hun mitrailleurs het vuur opende in onze richting. De kogels vlogen om ons heen, stuitten op de bazaltstenen en vele kogels plonsden in het water. Wanneer het eerste vliegtuig zijn duikvlucht had volbracht en weer opsteeg en verdween, kwam het volgende vliegtuig met hetzelfde geratel. Zo twaalf keer achter elkaar. Wij hadden wel in de stenen willen kruipen. Gelukkig was geen van ons drieen geraakt.

We begrepen niet wat de bedoeling van deze aanval was geweest. We konden geen spoor van vernieling ontdekken. Inmiddels was het tijd geworden om op te stappen. Ons doel was het Polizeiamt aldaar. Opnieuw wilden we proberen om door bemiddeling van de Polizeikommissar over de grens te komen. Deze was, zoals het scheen, ons zeer ter wille en beloofde, nadat wij onze papieren hadden afgegeven, (een persoonsbewijs, anders hadden wij niet) alles voor ons in het werk te zullen stellen, om een en ander gedaan te krijgen. Hij verzocht ons om op de gang te wachten.

Wij zaten nog maar net op de gang, toen een bom het gebouw deed schudden op zijn grondvesten. Alle aanwezigen moesten onmiddelijk de schuilkelder in, die zich onder het gebouw bevond. Even later werden twee zwaar gewonde soldaten in de kelder gebracht. Een militaire dokter gaf geen hoop meer voor beide jongens.

Nadat de sirenes het sein hadden gegeven, verlieten wij de schuilkelder om weer boven in de gang te wachten. De ravage was groot. Het Polizeiamt was ook getroffen. Ramen en deuren hingen uit hun sponningen. De Kommissar kwam naar ons toe en zei dat hij onder de huidige omstandigheden niets voor ons kon doen. Dringerder zaken vroegen nu zijn aandacht.

Teleurgesteld gingen wij weer aan de wandel. Buiten was er een oorverdovend lawaai. Een munitietrein was geraakt en urenlang waren de ontploffingen niet van de lucht. De inwoners van de stad vluchtten met hun hebben en houden de bergen in. De schrik zat er goed in.

Wat was er gebeurd tijdens ons verblijf in het Polizeiamt? De vliegtuigaanval, toen wij 's morgens aan de glooiing van het meer zaten, was bedoeld geweest voor een munitietrein, die voor het station, dat zich achter ons bevond, had gestaan. Doch de trein was tijdig verhaald, zoals dat heet. Vandaar dat wij er toen niets van begrepen. Na die aanval was de trein weer voor het station gereden en bij de volgende aanval was het raak.

Zoals vermeld gingen wij dus maar weer aan de kuier. Tegen de avond kwamen wij in het plaatsje Wahlwis terecht. Een nieuwsgierige wandelaar hield ons aan en vroeg wie wij waren en hoe wij daar zo verzeild geraakt waren en wilde wel het een en ander van ons weten. Hij bleek een voormalige Burgermeister van het plaatsje geweest te zijn. Maar hij was niet van de Partei, de rest laat zich wel raden. Wij verzochten hem om onderdak voor de nacht.

Hij ging daar echter niet op in en bleef maar door kletsen. Een eindje verderop stond een soldaat die met iemand in gesprek was. De soldaat, ook een inwoner, was kennelijk met verlof. Toen het gesprek van de soldaat afgelopen was en deze zich herwaarts richtte, mochten we met de oud-Burgermeister mee naar zijn huis. Hij had ons zolang aan de praat gehouden, vertelde hij, opdat de soldaat niet zou zien dat hij ons mee naar huis nam. Je voelde direct hoe benauwd de mensen leefden.

's Avonds kregen we een kostelijke maaltijd en na de maaltijd kwam het glaswerk met de Most op tafel. "Dan konnen wir moch etwas mit einander reden.", sprak onze gastheer. Wij werden door hem naar ons beroep aangesproken. Willem de postbode, werd der Postler (postbote) genoemd, Gerrit de aannemer, werd der Baumeister genoemd, Jan de bakker, werd der Backer genoemd. We lieten ons de Most wel smaken. Je wordt er niet zo gauw dronken van, maar je gaat er van jewelste van kletsen.

Voor we er erg in hadden, sloeg de klok twaalf uur. Schlafen sie wohl, was toen het parool. Wij werden naar de koeiestal gebracht en we hebben in het stro, vanwege de Most, geslapen als een Os. De volgende dag, na een hartelijk afscheid en goede raad, voorzien van de nodige proviand, gingen we weer op stap.

Wij bevonden ons in Beieren en wandelde van het ene dorp naar het andere. Onderdak voor de nacht gaf weinig moeite, waarbij meestal wel de "Kartoffeln" op tafel kwamen. In Villach, aan het Bodenmeer zijn we nog eens naar het Polizeiamt gestapt, echter zonder resultaat. Toch gaven wij de moed niet op.

Eens, toen wij 's avonds in een dorp aankwamen en naar onderdak zochten voor de nacht, liepen we tegen een onderdeel van de Duitse Wehrmacht aan, die aldaar loopgraven maakten. Een officier kwam naar ons toe en vroeg: "Wat moeten jullie hier?". Wij vertelden hem het bekende verhaal en dat we naar een plek zochten om te overnachten bij een van de bewoners. "Daar komt niets van in.", antwoordde hij, "Onze mensen moeten hier ingekwartierd worden.". Wijzend naar een gebouw tegenover ons, zei hij: "Daar is een leeg gebouw van de Arbeidsdienst, daar kunnen jullie de nacht doorbrengen. Zijn jullie morgenochtend om zes uur niet verdwenen, dan gaan jullie alle drie tegen de muur.".

Vanzelfsprekend waren we na een hevig mortiervuur in die nacht, van de Fransen, 's morgens voor zessen vertrokken. Wij waren de bergen ingetrokken. Het was een mooie zonnige morgen en voor de tijd van het jaar, begin maart 1945, was het zacht weer. Na een tijdje omhoog te hebben geklauterd, werden we het zat en besloten niet verder te gaan en rustig te gaan zitten. In tegenstelling tot de werkelijkheid sprak alles hier van vrede, rust en stilte. Deze sfeer werd nog verhoogd toen wij in het dal een roedel herten ontdekten die daar vredig graasden.

Nadat we daar een paar uur hadden zitten genieten, drong het tot ons door dat we aan proviand moesten zien te komen. Afgesproken was dat we om beurten zouden zorgen voor voedsel en onderdak. De beurt was aan Willem de postbode, die een aan buien onderhevig man was. Of zijn lip hing op half zeven of hij zong het hoogste lied. Hoe dan ook, Willem ging welgemoed op stap die morgen.

Om twaalf uur was Willem nog niet terug. Om één uur niet, om twee uur niet, om drie uur nog steeds geen Willem te zien. Gerrit en ik werden zeer ongerust en vreesden, dat hij in hnaden van de Duitse officier was gevallen. Na een lange tijd in spanning te hebben gezeten ontdekten wij in de verte een persoon, die naderbijkomend, Willem bleek te zijn. Fluitend kwam hij naar ons toe, wat ons wel verwonderde. Wat ons het meest verbaasde, was dat hij brood en Most onder zijn postcape vandaan haalde. Hij zei: "Jullie raden het nooit. De soldaten zijn vanmorgen vertrokken. Ik heb de Burgermeister ontmoet en via hem ben ik aan brood en Most gekomen, met de mededeling dat wij ons bivak weer in het Arbeidsdienstlager kunnen opslaan zolang als wij maar willen.".

Dat was een vreugdevolle boodschap, dus gingen wij weer bergafwaarts op weg naar het Lager. Niet alleen waren daar bedden, maar ook voldoende levensmiddelen. Dit Lager scheen halsoverkop te zijn verlaten. Mogelijk voor het gevaar van de Franse troepen, die dicht genaderd waren en op het punt van doorstoten stonden.

En inderdaad, enkele dagen later werd het dorp door de Fransen ingenomen. Dat ging heel eenvoudig. Op een middag kwam er een jeep bemand met vier officieren het dorp binnenrijden tot voor het gemeentehuis. Zij sprongen uit de jeep met een revolver in de hand en stormden het gemeentehuis binnen en sommerden tot overgave. Dat was niet zo moeilijk, daar de bevolking de oorlog allang zat was.

Alle vuurwapens en fototoestellen moesten voor 's avonds zes uur ingelevered worden, ook van de dorpsbewoners. Bij ons in het Lager vonden wij een pantservuist, die wij ook netjes ingeleverd hebben. 's Avonds kwamen de tanks binnenrollen met de bijbehorende troepen. Dat ging allemaal zonder slag of stoot.

Na een verblijf aldaar van vier dagen zijn we weer op stap gegaan met als voorlopige reisdoel Straatsburg. Wij liepen door inmiddels groter geworden Frans bezet gebied. Eens, toen wij op een landweg wandelden, vlogen onverwachts de kogels om onze oren. We gingen onmiddelijk liggen achter wat struikgewas als dekking. Het was een wonder dat geen van ons drieen was getroffen. Toen het schieten afgelopen was en wij weer overeind waren gekomen, zagen we Franse militairen uit een bos komen, aan de overkant van onze weg, die een hert meesleepten en het dier in de kofferruimte van een luxe auto stopten. Dat was een gevaarlijk en roekloos jachtgedrag van die soldaten.

Na dit incident gingen wij weer verder en kwamen tegen de avond in een dorp aan, dat zojuist bezet was door de Fransen. Een hoge ome kwam op ons af en vroeg: "Waar moeten jullie naartoe?". Wij draaiden hetzelfde verhaal weer af, maar nu zonder over Russen te praten, die waren immers hun bondgenoten, dat we gevlucht waren voor de bombardementen. Wij vertelden dat we Hollanders waren en dat we teug naar Holland wilden met als voorlopig reisdoel Straatsburg.

De man kon ons daar geen toestemming voor geven. "Vanwege de "Wehrwolf"", (een extreme Duitse organisatie, die van geen overgave wilde weten) sprak hij, "veel te gevaarlijk voor jullie om door te gaan. Zij houden zich in de bossen schuil. Wij moeten eerst die bossen uitkammen, daarna kunnen jullie verder gaan.". Hij wees ons een boerderij aan en de bewoners daarvan hadden ons maar op te nemen.

Wij erop af. De boerin bleek sinds kort weduwe te zijn en had twee kleine kinderen. Haar man was een paar maanden geleden opgeroepen voor dienst en enkele weken later reeds gesneuveld. Zij was met onze komst zeer ingenomen, daar zij doodsbenauwd was voor die Franse soldaten. Nu waren die soldaten ook geen lekkere jongens voor de bevolking aldaar, hetgeen enigzins begrijpelijk was.

Doch wij waren in onze nopjes, want we hadden het heel goed getroffen bij de boerin. Aan levensmiddelen zou het ons niet ontbreken, daar zij alles in huis had. Toen zij hoorde dat ik bakker was, kon ik gelijk de andere dag aan de slag om brood te bakken. Op zolder lag een grote berg tarwemeel. Ook beschikte zij over een oven. Dus Jan kon vooruit.

Voor de nacht beschikten we over een grote slaapkamer waar een heel groot ledikant in stond, waar we ruimschoots met z'n drieen in konden liggen. Het was lang geleden dat we in een fatsoenlijk bed hadden geslapen. Hier maakten we kennis met een donzen dekbed. We giechelden van genot in bed. Toen we 's morgens wakker werden, keken we door de ramen het bos in. Mooier kon niet.

Het ontbijt bestond uit boter met brood inplaats van brood met boter en dikken plakken spek als beleg. Door de bezetting was de melkvoorziening geheel in de war. De melk werd door de melkfabriek niet opgehaald, zodat na het melken der koeien, de melk in de sloot werd afgevoerd. Van die gelegenheid maakte ik dankbaar gebruik, door iedere dag met de karnton een grote hoeveelheid slagroom te kloppen, die we ons best lieten smaken. Ook had de boerin kaas in voorraad en ingeblikt vlees. Zij zorgde ervoor dat het ons aan niets ontbrak.

Als zij 's avonds naar bed ging deed ze haar slaapkamer op slot, wat geen overbodige maatregel bleek te zijn. Zij verzocht ons, in haar plaats, wanneer er 's nachts gebeld werd om open te doen. Het waren altijd militairen die dan dronken, eieren en kippen kwamen vorderen. Door het verlies van haar man was haar verdriet immens groot. Zij was als vrouw alleen niet opgewassen tegen de omstandigheden waarin ze zich bevond. Zij deed al het mogelijke om het ons naar de zin te maken. 's Avonds, voor we naar bed gingen, kwam de Schnaps op tafel. De boerin ging dan naar bed en liet het huis verder aan ons over.

Hoewel wij dus niet te klagen hadden, viel het ons niet mee, lijdelijk te moeten toezien, hoe die Fransen de vrouw terroriseerden en zelfs sloegen. Dikwijls vonden we haar in tranen en wij konden niets voor haar doen. Voor de Fransen waren wij de kameraden. Gelukkig, maar voor de boerin jammerlijk, waren na vier dagen de bossen uitgekamt en mochten wij verder trekken. Na een roerend afscheid van de boerin en haar beide kinderen met vele bedankjes over en weer, mochten wij met een legervrachtwagen mee, die ons naar Straatsbug bracht.

De tocht ging via het Zwarte Woud, over smalle bergpaden, met een roekeloze snelheid. Die tocht zou ik nooit vergeten. De bestuurder leek wel van de Duivel bezeten. Boven in de bergen, keek je in een ijzige diepte en sloeg de schrik je om het hart. Stel dat de wagen van het smalle pad zou raken. De bemanning bestond, buiten de chauffeur, uit een officier en drie soldaten.

Tussen de middag stopte de wagen bij een restaurant en kregen we een goede lunch. Laat in de middag arriveerden wij in Straatsburg voor een heel grote tent, waarin bedden aanwezig waren. Alvorens wij de tent in mochten, ging eerst de flitspuit onder je pet en in je gulp, tegen luis. Honderden repatrianten werden hier opgevangen.

Bij Straatsburg zag ik een opgeblazen brug over de Rijn, die door de Duitsers was opgeblazen, om de geallieerde legers tegen te houden. De laatsten hadden er een pontonbrug naast gelegd waar al het licht en zwaar materiaal over heen kon. Niets in de weg.

Na een goede nachtrust en een stevig ontbijt, werden we de volgende dag met platte spoorwagens afgevoerd naar Frankrijk. Zonder verdere moeilijkheden, kwamen wij in de namiddag aan in Parijs. Over het perron schalde luidsprekers dat Duitsland had gecapituleerd en de oorlog was beeindigd.

Drie dagen en nachten brachten wij door in een groot stadion. Gedurende die drie dagen hebben we Parijs enigzins verkend. De Notre Dame bezocht, het Graf van de Onbekende Soldaat met de eeuwige vlam, de Eiffeltoren, enzovoort. Als repatrianten hadden wij vrij openbaar vervoer en bioscoopbezoek. In Parijs maakte ik reeds toen al kennis met de Metro.

Na drie dagen in Parijs te hebben gelogeerd, vertrokken we per trein naar Tours, alwaar wij met bussen ongeveer veertig kilometer zuidelijker naar een kamp in een landelijke omgeving werden gebracht. In dat kamp, dat beheerd werd door Franse militairen, waren we gewoon op vakantie, op corveedienst na, die we om beurten moesten verrichten. Met tien man voor zo'n driehonderd man aardappels jassen. Als attractie kwam er dan voor de corveeërs een emmer wijn bij met een kroes voor de dorstige kelen.

Iedere morgen op appel bij het hijsen van de Franse en Nederlandse vlag, waarbij de beide volksliederen gezongen werden. 's Avonds bij het strijken van de vlaggen, hetzelde ritueel. Verder waren we vrij. Het was voor ons een verademing. Jammer dat daar op het platteland niets viel te beleven. Wel zag je vrouwen als herderin bij de schapen.

Op een van die dagen is een van de jongens aan TBC overleden. Hij kreeg op staatskosten een keurige begrafenis. Alle kampbewoners, tezamen met de militaire staf, droegen hem op een veraf gelegen kerkhof ten grave. Het ging met enige militaire plechtigheid gepaard. Een van de jongens sprak een woord aan de groeve, waarna door allen gezongen werd: "Veilig in Jezus armen.". Een wacht van vier man stond om het graf opgesteld. Na het leggen van twee kransen en na de militaire staf, die de nodige rituelen in acht nam, kon een ieder van ons de laatste eer bewijzen. Onze vriend had de thuireis niet gehaald.Als een geformeerde kolonne keerden we weer terug naar het kamp.

Zes weken hebben we daar met luieren doorgebracht. Toen kwam het bericht dat we naar Nederland gingen. Met bussen weer naar Tours en daar 's avonds op de trein. 's Nachts was het door de ramen zonder glas, een erfenis van de oorlog, ontzettend koud in de trein. Vanwege de kou was ik 's nachts onder de cape van de postbode gekropen, die naast mij zat. Maar later op de dag werd ik door de jeuk geplaagd en begreep ik dat ik niet alleen was. Gauw naar het toilet in de trein en m'n ondergoed nagekeken. En jawel hoor, luizen! Gedurende mijn verblijf in Duitsland had ik nooit last van ongedierte gehad. Deze ontdekking was dus niet zo prettig. Bij mijn terugkomst in onze coupe heb ik tegen de postbode niets gezegd, maar ik ben wel ergens anders gaan zitten.

In de middag kwamen wij in Heerlen aan. Daar moesten we onmiddelijk voor de keuring verschijnen, naakt met je ondergoed in de hand. Terwijl ik zo in de rij van naakte mannen stond, ontdekte ik op mijn hemd nog twee luizen. Ik piekte ze, zo onopvallend mogelijk, er gauw af. Als bij de controle bleek dat er luizen in je kleren zaten, werden ze afgenomen om gereinigd te worden. Ik rolde daar goed doorheen en de dokterskeuring gaf ook geen moeilijkheden.

Daarna werd mij een nachtverblijf aangewezen, waar ik allereerst bericht naar huis stuurde, dat ik in Heerlen was aangekomen en dat het nog wel enkele weken zou duren eer ik thuis was. Zij wist alreeds via het Rode Kruis, dat ik ongedeerd in Parijs was aangekomen. Maar in Heerlen zouden we nog wel enkle weken in quarantaine moeten blijven. Dat viel wel zwaar tegen.

In de avond vernam ik in Heerlen dat er een trein ging naar Arnhem. Onopgemerkt nam ik 's avonds de benen en stapte op de trein naar Arnhem. Daar aangekomen zag ik bij toeval dat vele repatrianten, na een brood aan een kraam te hebben gehaald, aan boord van een passagiersboot stapten. Bij nadere informatie, vernam ik dat deze boot 's nachts naar Rotterdam zou varen. Snel haalde ik dus ook een brood en stapte aan boord.

De volgende morgen om ongeveer half negen, meerde de boot langs de Maaskade, en stapte ik aan wal. En nu naar huis. Op weg naar huis hadden fietsende buren mij al gezien op de Heemraadsingel en mijn vrouw ervan verwittigd. Ik kwam dus niet geheel onverwachts thuis.

Voor mijn woning aangekomen ontmoette ik als eerste m'n dochtertje Jenny, met een groot hoofd van de hongeroedeem. Mijn andere dochter bevond zich nog in Musselkanaal, in de provincie Drente. In huis gekomen vond ik mijn vrouw nog geheel verbouwereerd door mijn onverwachte thuiskomst in de vroege morgen.

Veertien dagen later kwam mijn schrijven vanuit Heerlen pas aan. Van een regelmatig postverkeer was toen nog geen sprake.

Gelukkig hadden mijn vrouw en de kinderen de hongerwinter overleefd. Zelf was ik ook ongedeerd. Een nieuw tijdperk brak voor ons aan waarin we niet meer in angst en beven behoefden te leven. Spoedig zou met de thuiskomst van onze oudste, ons gezin weer compleet zijn.